

התוספתא: שימור ועיצוב התורה שבעל פה

בשלהי העת העתיקה

פרופ' מיכל בר-אשר סיגל

שיעור 1 הספרות התנאית

ספרי דברים שנה

"ותורתך לישראל". מלמד ששתי תורות ניתנו להם לישראל. אחד על פה ואחד בכתב. שאל אגנטיס ההגמון את רבן גמליאל. אמ' לו. כמה תורות ניתנו להן לישראל. אמ' לו. שתיים. אחד בכתב ואחד בעל פה.

בבלי, גיטין ס"ב

דרש יהודה בר נחמני מתורגמניה דר' שמעון בן לקיש. כת' "כתב לך את הדברים האלה" וכת' "כי על פי הדברים האלה". הא כיצד. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה. שבעל פה אי את' רשאי לאומרן בכתב. דבי ר' ישמע' תנא אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. א"ר יוחנן. לא כרת הקב' ברית לישראל אלא בשביל דבר' שבעל פה. שנ' "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל".

ירושלמי, שבת נד"ב (תרגום המרצה מארמית)

רבי אבהו נחת לטבריא חמוניה תלמידיו דר' יוחנן אפוי נהירין אמרון קומי ר' יוחנן אשכח ר' אבהו סימה. אמר לון למה אמרין ליה אפוי נהירין. אמר לון דילמא אוריתא חדתא שמעתה סליק לגביה א"ל מאי אוריתא חדתא שמעת א"ל תוספתא עתיקתא וקרא עליו חכמת אדם תאיר פניו. תרגום: ר' אבהו ירד לטבריא ראוהו תלמידיו של ר' יוחנן ופניו מאירים אמרו לפני ר' יוחנן: מצא ר' אבהו מטמון. אמר להם: למה? אמרו לו: פניו מאירים. אמר להם: אולי תורה חדשה שמע. עלה אצלו אמר לו: מה תורה חדשה שמעת? אמר לו: תוספתא עתיקה. וקרא עליו "חכמת אדם תאיר פניו".

בבלי, סנהדרין פו"א

סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא

שיעור 2

הספרות התנאית

משנה, ראש השנה ב, א

בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם. משקלקלו המינין התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים.

תוספתא, ראש השנה א, טו

בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם. פעם אחת שכרו ביתסין שני עדים לבוא להטעות את חכמים, לפי שאין ביתסין מודין שתהא עצרת אלא אחר שבת. בא אחד ואמר עדותו והלך לו. בא השני ואמר: עולה הייתי במעלה אדומים, וראיתיו רבוץ בין שני סלעים, ראשו דומה לעגל, אזניו דומות לגדי, קרניו דומות לצבי, וזנבו מונחת לו בין יריכותיו, ראיתיו, נבעתתי ונפלתי לאחורי, והרי מאתים זוז צוררין לי בסדיני. אמרו לו: מאתים זוז נתונין לך במתנה, והשוכרך ימתח על העמוד. מה ראית לזקק לכך? אמר להם: שמעתי שהביתסין מבקשין להטעות את חכמים, אמרתי מוטב אלך אני ואודיע את חכמים.

משנה, סנהדרין ג, ג

ואלו הן הפסולין: המשחק בקוביא, והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית.

תוספתא, סנהדרין ה, ה

הוסיפו עליהם הגזלנין והרועים והחמסנין וכל החשודים על הממון עדותן פסולה לעולם

משנה, ברכות א, א

מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

תוספתא, ברכות א, א

מאימתי קורין את שמע בערבין? משעה שבני אדן נכנסין לוכל פיתן בלילי שבתות, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן.

משנה, ברכות ו, א

ועל הירקות הוא אומר "בורא פרי האדמה". רבי יהודה אומר: "בורא מיני דשאים".

תוספתא, ברכות ד, ד

ועל ירקות הוא אומר "בורא פרי האדמה". רבי יהודה אומר: "ברוך מצמיח אדמה בדברו".

שיעור 3 תוספתא חולין

תוספתא, חולין ב, כב-כג

מעשה ברבי אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאתו משום ישוע בן פנטרא. ולא הניחו רבי ישמעאל. אמר לו. אי אתה רשי, בן דמה. אמ' לו. אני אביא לך ראייה שירפאנו. ולא הספיק להביא ראייה, עד שמת.
אמר רבי ישמעאל. אשריך בן דמה שיצאת בשלום ולא פרצת גדרן של חכמים. שכל הפורץ גדרן של חכמים לסוף פרענות באה עליו. שנ' "ופרץ גדר ישכנו נחש."

יוחנן בריסוסטומוס, נגד היהודים 8

אם מראים לך תרופות מסוימות לרפואה, ומישהו אומר שהן מסוגלות לרפא, והוא הולך בשל כך אל היהודים, חשוף את תחבולות הכישוף שלהם, את הלחשים שלהם, את הקמיעות שלהם, ואת השיקויים שלהם. היהודים נראים כחסרי יכולת לרפא בדרך אחרת; שכן הם אינם מרפאים באמת. רחוק מכך! ואף אלך רחוק יותר ואומר זאת: גם אם הם מרפאים, עדיף למות מאשר לרוץ אל אויבי האל ולהתרפא בדרך זו. מה הועלת אם גופך נרפא אבל נשמתך אבדה? מה מרוויח אדם אם הוא זוכה להקלה בחיים האלה, רק כדי להישלח לאש הנצחית בחיי העולם הבא? אם תימנע מלחשים, כישופים וקמעות – ותמות מן המחלה – אתה באמת נחשב למרטיר, משום שבזמן שאחרים הבטיחו לך הצלה באמצעים חסרי יראה, בחרת במוות ולא בחוסר יראה.

תוספתא, חולין ב, כד

מעשה בר' ליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון. אמ' לו אותו הגמון. זקן כמותך יעסוק בדברים הללו. אמ' לו. נאמן דיין עלי. כסבור אותו הגמון שלא אמ' ר' ליעזר אלא לו. ור' ליעזר לא נתכוון אלא נגד אביו שבשמים. אמ' לו. הואיל והאמנתני עליך אף אני כך אמרתי. איפשר שהסבות הללו טועים בדברים. דימוס. הרי אתה פטור. וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות. נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל.

תוספתא, חולין ב, כד

נכנס ר' עקיבא ואמ' לו. ר'. אומ' לפניך דבר שמא הרי אין אתה מיצר. אמ' לו. אמור. אמ' לו. שמא אחד מן המינין אמ' לך דבר של מינות והנאך. אמ'. השמים. הזכרתני. פעם אחת הייתי מהלך באיסטרטיא של ציפורי. מצאתי יעקב איש כפר-סכניא ואמ' דבר של מינות משם ישוע בן פנטירא והנאני ונתפשתי על דברי מינות. שעברתי על דברי תורה "הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה" "כי רבים חללים הפילה" וגו'. שהיה ר' ליעזר או'. לעולם יהא אדם בורח מן הכיעור ומן הדומה לכיעור.

בבלי, עבודה זרה יז ע"א

...אמ' לו. עקי'. הזכרתני. פעם אחת הייתי מהל' י? ב? בשוק העליון של צפורי ומצאני אד' אחד מתלמידי ישו הנוצרי ויעקב איש כפר-סכניא שמו. אמ' לי. כתו' בתורת' 'לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך לכל נדר'. מהו לעשות ממנו בית הכסא לכהן גדול. ולא אמרתי לו כלום. אמ' לי. כך לימדנו ישו הנוצרי. 'כי מאתנן זונה קובצה ועד אתנן זונה ישובו'. ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ישובו. והנאני הדבר. ועל ידו נתפשתי למינות ועברתי על מה שכתוב בתורה 'הרחק מעליה דרךך ואל תקרב אל פתח ביתה'. 'הרחק מעליה דרךך' זו מינות. 'ואל תקרב [אל פתח ביתה] זו הרשות'.

בבלי, שבת כה ע"ב

ת"ר איזה עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו. דברי ר' מאיר. ר' טרפון אומ'. כל שיש לו מאה כרמים ומאה ומאה עבדיק שעובדין בהם. ר' עקיבא אומ'. כל שיש לו אשה נאה במעשיה. ר' יוסי או' כל שיש לו בית הכסא סמוך לשולחנו.

מתוך מאמרו של שאול ליברמן:

Lieberman, Legal Institutions: Palestinian courts of the Romans

שלט הוצב ללא כל חתימה, המאשים מספר גדול של אנשים בשמם (פליניוס).

המכתב של פליניוס הצעיר לטראיאנוס (Letters and Panegyricus, 2: 402-3)

אלה שהכחישו שהם היו, או שאי-פעם היו, נוצרים, ושחזרו אחרי את הזכרת האלים, והביעו סגידה, ביין ולבונה, לדמותך – שאותה ציוויתי להביא למטרה זו יחד עם דמויות האלים – ולבסוף קיללו את המשיח; אף אחד ממעשים אלה, כך נאמר, לא ניתן לכפות על מי שהם באמת נוצרים לבצע – את האנשים האלה חשבתי לנכון לשחרר.

המרטיריום של פוליקרפ, 9

ולבסוף, כאשר העלו אותו (מן העיר) הייתה מהומה גדולה, כי שמעו שפוליקרפוס נתפס. וכשהובא לפניו, הנציב שאל האם הוא האיש. וכאשר הודה שהוא, הוא ניסה לשכנע אותו להכחיש, באומרו: "התחשב בגילך", ודברים נוספים מן הסוג הזה, כפי שנוהגים לומר: "השבע בגאוויותו של הקיסר; חזור בך ואמור: הרחק את האתאיסטים." אז פוליקרפוס, בקול חגיגי, הביט על כל המון עובדי האלילים שהיו באצטדיון, ונופף בידו לעברם; ובאנחה, כשהרים את מבטו לשמים, אמר: "הרחקו את האתאיסטים." אבל כאשר המגיסטרט לחץ עליו ואמר: "השבע את השבועה, ואני אשחרר אותך; גדף את המשיח" – אמר פוליקרפוס: "שמונים ושש שנים הייתי משרתו, והוא לא עשה לי כל רע. כיצד אוכל לגדף את מלכי אשר הושיע אותי?" ...

שיעור 4 תוספתא עדויות

תוספתא, עדויות א, א

כשנכנסו חכמים לכרם ביבנה אמרו. עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא. מדברי סופרים ואינו מוצא. שנ' "הנה ימים באים נאם יי' והשלחתי רעב בארץ" וגו' "לבקש את דבר יי' ולא ימצאו". "דבר יי'" זו נבואה. "דבר יי'" זה הקץ. "דבר יי'" זה מבקש דבר מדברי תורה דומה לחבירו. אמרו. נתחיל מה לבית שמיי ומה לבית הלל.

בבלי, שבת קלח ע"ב

ת"ר. כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל. שנא' "הנה ימים באים נאם יי' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר יי'". וכת' "ונעו מים עד ים ומצפון ועד תימן ישוטטו לבקש את דבר יי' ולא ימצאו". "דבר יי'". זו הלכה. "דבר יי'". זו הקץ. "דבר יי'". זו נבואה.

משנה, עדויות א, ג

ולמה מזכירין את דברי יחיד ב[י]ן המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין. שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו. שאין בית דין יכול לבטל את דברי בית דין חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמיניין. היה גדול ממנו בחכמה [אבל] לא במיניין. במיניין אבל לא בחכמה. אינו יכול לבטל את דברו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמיניין. מ' ר' יהודה. אם כן למה מזכירין את דברי היחיד בין המרובין לבטלן. שאם יאמר אדם. כך אני מקובל. ואמרו לו. מדברי איש פל' שמעתה.

תוספתא, עדויות א, ג

לעולם הלכה כדברי המרובין. +>לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא לבטלן. ר' יהודה אומ'. לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין¹⁰¹ אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן. וחכמים אומ'. לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא מתוך שזה אומ'. טהור. וזה אומ'. טמא. +>כדברי ר' אליעזר. יאמרו לו⁹¹. כדברי ר' ליעזר שמעתה. נשאל לחכם וטמא לו לא ישאל לחכם אחר. היו שנים. אחד אוסר ואחד מתיר. אחד מטמא ואחד מטהר. אם יש חכם אחר נשאלין לו. ואם לאו הולכין אחר המחמיר. ר' יהושע בן קרחא או'. דבר מדברי תורה הולכין אחר המחמיר. מדברי סופרים. הולכין אחר המיקל.

שיעור 5 תוספתא עדויות: מקבילות בעולם הלא יהודי

תוספתא, עדויות א, א

כשנכנסו חכמים לכרם ביבנה אמרו. עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא. מדברי סופרים ואינו מוצא. שנ' "הנה ימים באים נאם יי והשלחתי רעב בארץ" וגו' "לבקש את דבר יי ולא ימצאו". "דבר יי" זו נבואה. "דבר יי" זה הקץ. "דבר יי" זה מבקש דבר מדברי תורה דומה לחבירו. אמרו. נתחיל מה לבית שמיי ומה לבית הלל.

Pseudo-Clementine, Homilies 3.47 (תרגום המרצה מיוונית)

תורת האל ניתנה באמצעות משה ללא כתיבה לשבעים אנשים חכמים, כדי שתועבר הלאה וכך תתאפשר הנהגת היהודים ברציפות מדור לדור. אך לאחר שמשה נלקח מעלה, מישוהו אחר כתב את (תורת האל) – ולא משה. ...

Pseudo-Clementine, Homilies, 2.38 (תרגום המרצה מיוונית)

הנביא משה, לאחר שמסר את התורה על פי ציווי האל יחד עם ביאוריה לאנשים נבחרים מסוימים – שבעים במספר – כדי שגם הם יוכלו להורות לאנשים אחרים שהם יבחרו. ...

Pseudo-Clementine, Homilies, 1.20 (תרגום המרצה מיוונית)

האמת מתבררת לאוזן מתוך הדברים הנאמרים על הנביא, יותר מאשר מדברים שנראים בעין

אפרים הסורי, מדרש נגד הכופרים, 24.22 (תרגום המרצה מסורית)

הוא העביר זאת מאדם לנח, וזה עבר מנח לאברהם, ומאברהם למשה, ממשה לדוד, מדוד לגלות, ומבבל אל מושיענו. האומה (היהודים) התפזרה ונכרתה. כל מסורותיהם הגיעו לקיצן. יד השליחים המשיכה את המסורת

בבלי, שבת קטז ע"ב

מן יומא דגליתון מארעכון, איתנטיילת אורייתא דמשה ואיתייהבת עוון גליון

Kephalaia, Manichaean, early 4th century? (תרגום המרצה)

וזאת – משום שאבות הצדקה לא כתבו את חכמתם בספרים... דע כי צדקתם והכנסייה שלהם ייעלמו מן העולם, משום שהם לא כתבו... מאחר שלא כתבו זאת בספרים... יפלו... והם... יתעו אחרים... יסלפו, ויערבבו... את כל הידע... יגלו אותו... בעולם...

